

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Я. М. КАШУБА

**ФОРМУВАННЯ
СИСТЕМИ ДИТЯЧОГО
ОЗДОРОВЛЕННЯ І ТУРИЗМУ**

Монографія

УДК: 796.035+379.85](477)

К31

ББК 4421.385.4+P128.3

Науковий редактор:

Семів Л. К. - доктор економічних наук (Львів)

Рецензента:

Свєдокименко В. К. - доктор економічних наук, професор (Чернівці);

Коваль Я. В. - доктор економічних наук, професор (Київ);

Шевчук Л. Т. - доктор економічних наук (Львів).

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Інституту регіональних досліджень НАН України
(протокол № 4 від 27 квітня 2007 року)*

Кашуба Я. М.

К31 Формування системи дитячого оздоровлення і туризму : монографія. –
Львів: ПАІС, 2007. – 293 с.

ISBN 978-966-02-4353-8

ISBN 978-966-7651-67-1

У монографії представлено ґрунтовне комплексне дослідження науково-методичних, економіко-правових, організаційно-управлінських питань формування і розвитку системи дитячого оздоровлення і туризму. Проведено аналіз передумов, тенденцій та мотиваційних чинників розвитку дитячого оздоровлення і туризму. Розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення організаційно-економічних механізмів формування та стимулювання розвитку цієї системи.

Для наукових працівників, аспірантів, фахівців, що займаються проблемами розвитку системи дитячого оздоровлення і туризму.

ББК 4421.385.4+P128.3

ISBN 978-966-02-4353-8

ISBN 978-966-7651-67-1

© Кашуба Я. М., 2007

© Інститут регіональних досліджень
НАН України, 2007

© ПАЮ, 2007

ЗМІСТ

Вступ	7
Розділ 1. Теоретичні основи формування системи дитячого оздоровлення і туризму	13
1.1. Система дитячого оздоровлення і туризму: суть, характеристика та умови функціонування	15
1.2. Природно-ресурсний та соціально-економічний потенціал розвитку дитячого оздоровлення і туризму	30
1.3. Стан розвитку та функціонування системи дитячого оздоровлення і туризму.....	45
Висновки до першого розділу	61
Розділ 2. Передумови, тенденції та мотиваційні чинники розвитку дитячого оздоровлення і туризму	63
2.1. Соціально-економічні та медико-демографічні передумови активізації оздоровлення дітей.....	63
2.2. Розвиток системи дитячого оздоровлення і туризму: динаміка кількісних і якісних змін	84
2.3. Соціологічна оцінка суспільних потреб в оздоровленні та відпочинку дітей (регіональний вимір)	102
Висновки до другого розділу.....	133
Розділ 3. Механізми формування системи дитячого оздоровлення і туризму	137
3.1. Нормативно-правове забезпечення функціонування системи дитячого оздоровлення і туризму	137
3.2. Економічні та організаційно-управлінські механізми стимулювання розвитку дитячого оздоровлення і туризму	150
3.3. Медико-біологічна та соціально-економічна ефективність функціонування системи дитячого оздоровлення і туризму.....	170
Висновки до третього розділу	180
Висновки	184
Список використаних джерел	192

Додатки	211
Додаток А. Оздоровлення дітей в Україні	212
Додаток Б. Аналіз туристичної діяльності в Україні	252
Додаток В. Анкета "Літній відпочинок для дітей та підлітків"	262
Додаток Г. Результати соціологічного дослідження літнього відпочинку школярів Львівської області.....	267
Додаток Д. Законодавчі, нормативно-правові та розпорядчі документи з питань оздоровлення і відпочинку дітей	285

ВСТУП

Важливою соціальною проблемою сучасного суспільства є практична відсутність цілісної, чітко скоординованої, ефективної та соціально орієнтованої системи дитячого оздоровлення і туризму. Кризовий стан медико-демографічної ситуації в Україні зобов'язує по особливому ставитися до здоров'я дітей, удосконалювати систему охорони здоров'я, оздоровлення та відпочинку. Стан здоров'я дітей, підлітків та молоді - це, без перебільшення, найважливіша зі складових демографічної та соціальної безпеки держави.

У комплексі заходів щодо зміцнення здоров'я, реабілітації, оздоровчого відпочинку дітей важливу роль відводять санаторно-курортному лікуванню, оздоровленню і відпочинку на базі стаціонарних оздоровчих закладів цілорічної дії та у літніх оздоровчих закладах (таборах). Здійснення ними лікувально-реабілітаційних, оздоровчих, відпочинкових заходів впливає не тільки із завдань зміцнення здоров'я, як важливої якісної характеристики демопопуляції, особливо дітей та підлітків - резерву майбутнього трудового потенціалу, але й диктується вимогами щодо гарантування виконання положень Конвенції ООН про права дитини на здоровий розвиток, відпочинок, дозвілля.

Упродовж попередніх років діяльність дитячих оздоровчих і туристичних закладів науковці, медики і педагоги здебільшого розглядали і досліджували з погляду організації оздоровчого процесу. Дитяче оздоровлення і туризм розглядали у контексті вивчення рекреаційної сфери загалом (як його елемент) і в окремий об'єкт дослідження не виокремлювали.

Фрагментарні підходи дослідження дитячого оздоровлення і туризму, відсутність комплексних досліджень не ставили за мету застосування системних підходів, що передбачають вивчення дитячого оздоровлення і туризму

як цілісної системи. Довготривала недооцінка важливості комплексного і системного дослідження цієї наукової проблеми призвела до подальшого нагромадження невирішених питань та загострення ситуації у сфері дитячого оздоровлення при одночасній відсутності цілісного бачення причин та наслідків розгортання негативних та кризових явищ. Відсутність розроблених механізмів впливу на перебіг процесів у системі дитячого оздоровлення і туризму призвела до руйнації тієї системи дитячого оздоровлення, яка була сформована на попередньому етапі.

Необхідність ґрунтовного і комплексного дослідження науково-методичних, економіко-правових, організаційно-управлінських питань формування і розвитку системи дитячого оздоровлення і туризму, розробки механізмів впливу для забезпечення її ефективного функціонування зумовили вибір теми монографії.

Методологічною основою монографії стали фундаментальні теоретико-методологічні положення сучасної економічної теорії, соціальної економіки, демографії, соціології, теорії систем. Положення теорії людського капіталу досліджені в працях Т. Шульца, Г. Беккера, М. Блауги та інших. В Україні проблеми людського розвитку та людського капіталу досліджували О. Власюк, О. Грішнова, А. Єріна, Е. Лібанова, О. Макарова, О. Палій, С. Пирожков, В. Стешенко та інші. Засадничі положення теорії трудового потенціалу, людського капіталу, рекреаційної географії висвітлені у працях Ю. Веденіна, О. Грішнкової, М. Долішнього, С. Злупка, В. Куценко, Е. Лібанової, О. Любіцевої, Н. Мироненка, Н. Недашківської, У. Садової, А. Семів, Д. Стеченка, В. Стешенко, В. Преображенського, І. Твердохлебова, О. Шаблія, А. Шевчук та інших.

Інформаційною базою дослідження є Закони України, Укази Президента України, акти Верховної Ради України і постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-розпорядчі документи міністерств і відомств, інших органів державного і регіонального рівнів

управління. Під час дослідження використовувались первинні статистичні матеріали Державного комітету статистики України, Державного комітету у справах сім'ї та молоді, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державної туристичної адміністрації України, Львівського обласного управління статистики, управління курортів та туризму Львівської обласної державної адміністрації, статистичні та фактичні матеріали, опубліковані в аналітичних оглядах, монографіях і періодичних наукових виданнях, результати соціологічних досліджень, матеріали спеціальних видань Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), міжнародні нормативно-правові акти й угоди.

У першому розділі монографії висвітлено теоретичні основи формування системи дитячого оздоровлення і туризму. Важливим доробком є удосконалення понятійно-термінологічного апарату наукового дослідження, а саме визначення поняття “система дитячого оздоровлення і туризму” як цілісної системи функціонально залежних підсистем, що у своїй скоординованій діяльності мають за мету забезпечення повноцінного та якісного оздоровлення й відпочинку дітей. Здійснення структурування системи дитячого оздоровлення і туризму, визначення функціонального призначення окремих її елементів (підсистем) дало змогу розробити науково-методичні засади розвитку і функціонування системи дитячого оздоровлення і туризму. Центральною системою визначено суб'єктів дитячого оздоровлення і туризму (дітей), а інші підсистеми - педагогічного, медичного та обслуговуючого персоналу; природно-ресурсного комплексу; матеріально-технічної бази; рекреаційної і туристичної інфраструктури; соціальної, інженерної та екологічної інфраструктури; нормативно-правового забезпечення; науково-методичного забезпечення; фінансового забезпечення; інформаційного забезпечення; управління.

Суттєву роль у дослідженні проблем та перспектив розвитку системи дитячого оздоровлення і туризму

відіграють запропоновані методичні підходи до оцінки природно-ресурсного потенціалу регіонів України шляхом застосування багатofакторного просторового порівняльного аналізу під час визначення придатності рекреаційних ресурсів для оздоровлення і відпочинку дітей та розвитку дитячого туризму. Соціально-економічний потенціал системи дитячого оздоровлення і туризму формують заклади цілорічної дії (санаторії, пансіонати з лікуванням, будинки, пансіонати і бази відпочинку, дитячі оздоровчо-санаторні позаміські заклади цілорічної дії) та сезонного типу дитячі оздоровчі заклади (табори). Різноманітність дитячих оздоровчих закладів визначається їх функціональним призначенням, сферою діяльності, типами відпочинку, формами власності, типом балансу, на якому вони перебувають, місцем розташування, режимом та терміном роботи.

Другий розділ монографії присвячений аналізу передумов, тенденцій та мотиваційних чинників розвитку дитячого оздоровлення і туризму. На основі методів історичного, статистичного і економічного аналізу всебічно досліджено функціонування системи дитячого оздоровлення і туризму, визначено його матеріально-технічну базу та динаміку розвитку. Адекватне застосування методів порівняльного аналізу і узагальнення дало змогу дослідити рівень матеріального добробуту сімей з дітьми, демографічні показники та рівень захворюваності дітей і підлітків. Проведене в рамках регіону соціологічне дослідження суспільних потреб в оздоровленні та відпочинку дітей сприяло обґрунтуванню шляхів покращення розвитку системи дитячого оздоровлення і туризму. Ключовим критерієм удосконалення цієї системи стало застосування авторського підходу до визначення передумов та мотиваційних чинників розвитку системи дитячого оздоровлення і туризму на основі оцінення потреб в оздоровленні дітьми шкільного віку та їхніми батьками.

У третьому розділі монографії запропоновано механізми формування системи дитячого оздоровлення і туризму. На основі системно-структурного аналізу розроблено основні елементи організаційно-економічного механізму розвитку системи дитячого оздоровлення і туризму. Пропозиції щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму формування та стимулювання розвитку системи дитячого оздоровлення і туризму стосуються збереження матеріально-технічної бази, фінансування оздоровчої кампанії, надання податкових пільг, підготовки медико-педагогічних кадрів, вдосконалення інфраструктури та інформаційного забезпечення тощо. Структуру міжвідомчої комісії з оздоровлення дітей та функціональні обов'язки її підрозділів визначено за такими напрямками роботи: діти, підлітки, молодь; дитячі санаторно-курортні, оздоровчі, відпочинкові та туристичні заклади; кадри, науково-методичні програми; безпека; фінанси; інформація.

Вагомим внеском у розвиток системи дитячого оздоровлення і туризму стало розроблення нормативно-правового забезпечення функціонування цієї системи шляхом внесення законодавчих ініціатив до проекту Закону України "Про оздоровлення та відпочинок дітей". Логічним завершенням дослідження є обґрунтування критеріїв, системи показників та процедури оцінювання ефективності функціонування системи дитячого оздоровлення і туризму, на основі яких запропоновано здійснювати оцінку медико-біологічної та соціально-економічної ефективності її функціонування.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДИТЯЧОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ І ТУРИЗМУ

1.1. Система дитячого оздоровлення і туризму: суть, характеристика та умови функціонування

Здоров'я як найвища життєва цінність постійно і небезпідставно перебуває у полі зору науковців і практиків різних галузей і напрямів наукових досліджень у медицині, біології, психології, демографії, соціології, економіці, екології тощо. В економічних науках на різних історичних етапах розвитку “здоров'я” як категорія розглядалося переважно як невід’ємна характеристика (здебільшого якісна) робочої сили, трудових ресурсів, трудового потенціалу [2; 7; 22; 137]. На теперішньому етапі розвитку української та світової економічної науки все частіше йдеться про якісні складові людського капіталу, серед яких здоров'я поряд із професійно-кваліфікаційною характеристикою є однією із головних [4; 8; 10; 54; 116; 117; 151; 162].

Головні напрями теорії “людського капіталу” були визначені такими економістами, як Г. Беккер, У. Боуен, Б. Дженіксон, Т. Шульц і полягають в тому, що “однією із головних форм національного багатства є матеріалізовані в людині знання, загальні і спеціальні, її здатність до продуктивної праці”. Розширена концепція національного багатства містить і інвестиції в здоров'я людини. Отже, під людським капіталом в економічній науці розуміють наявний у людини запас знань, здоров'я, навиків, досвіду, які індивід використовує для одержання доходу.

Види “людського капіталу” економісти класифікують за видами затрат, інвестицій в “людський капітал” та виокремлюють такі складники: капітал освіти, капітал здоров'я і капітал культури [169]. Капітал здоров'я - інвестиції в людину, здійснювані з метою формування, підтримування і вдосконалення її здоров'я і працездатності, є несучою конструкцією, основою для людського капіталу взагалі. Стан здоров'я людини - це її природний капітал, частина якого є спадковою, а інша - набутою в результаті затрат самої людини і суспільства.

142. “Туризм в Україні” 2006: Стат. бюл. - К.: Держтурадміністрація України, 2006. - 49 с.
143. Туристично-краєзнавчі дослідження. - К.: ФМІ, Інститут туризму, 1998. - Вигі. 1. - 360 с.
144. Туризм у XXI столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості: Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (10-11 жовтня, 2001 р.) / Редкол.: Цибух В. І. (голова) та ін. - К.: Знання України, 2002. - 560 с.
145. Указ Президента України “Про Національну програму “Діти України” від 18 січня 1996 р. № 63.
146. Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо забезпечення реалізації Національної програми “Діти України” на період до 2005 року” від 24 січня 2001 р. № 42.
147. Указ Президента України “Про розвиток Всеукраїнської дитячої оздоровниці - курорту Євпаторія” від 2 жовтня 1997 р. № 1101.
148. Український Радянський Енциклопедичний Словник: У 3 т. - К.: Голов, ред. УРЕ, 1987. - 736 с.
149. Федорченко В., Дьорова Т. Історія туризму в Україні: Навч. посіб. / Передм. В. А. Смолія. - К.: Вища школа, 2002. - 195 с.
150. Шаповал Г. Ф. История туризма: Пособие. - Мн.: “Экоперспектива”, 1999. - 303 с.
151. Шевчук Л. Т. Медико-соціальні аспекта використання трудового потенціалу: регіональний аналіз і прогноз. - Львів, 2001. - 489 с.
152. Школа І. М. та ін. Менеджмент туристичної індустрії: Навч. посіб. / За ред. проф. І. М. Школи. - Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. - 662 с.
153. Шпільберг Г. Дитячі курорти та здравниці України. - К., 1959.- 69 с.

154. Lukawska A. Nauka i czas wolny uczniow szkol podsta-
wowych i srednich. -
Krakow, 1991. - 211 s.

ПЕРЕЛІК ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ

155. www.karpaty.com.ua
156. www.rada.gov.ua
157. www.tourizm-carpathian.com.ua
158. www.world-tourizm.org
159. www.ictv.com.ua
160. www.caritas-spes.org.ua
161. www.dksm.visti.net
162. www.cpsr.org.ua